

Modern Türklük

Araştırmaları Dergisi

Cilt 9, Sayı 4 (Aralık 2012), ss. 7-22

DOI: 10.1501/MTAD.9.2012.4.34

Telif Hakkı©Ankara Üniversitesi

Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi

Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü

Mahtumkulu Firakî: Türkmen Halkının Millî Gururu*

Annakurban Aşirov

Türkmenistan Millî Kolyazmalar Enstitüsü (Aşgabat)

ÖZET

Bu makalede Türkmen edebiyatının bilimsel yönden araştırılması konusu kapsamında, bugüne kadar Mahtumkulu'nun hayatına ve şiirsel yaratıcılığına ait yapılmış çalışmalar üzerinde durulmuştur. Şairin hayatı ve eserleri hakkındaki bilgiler verilmiştir. Türkmenistan Cumhurbaşkanı Gurbanguli Berdimuhamedov'un belirttiği gibi bugün Firakî'nin şiirsel dünyası, bin yılların devamında daha da gelişerek mükemmel bir Türkmen felsefesine, milletin kalbinin sesine, Türkmen ruhunun en sağlam gücüne dönüşmüştür.

ANAHTAR SÖZCÜKLER

Mahtumkulu Firakî, Türkmen edebiyatı, şiirsel yaratıcılık, Türkmen felsefesi.

ABSTRACT

In order to explore Turkmen literature, in this article, all of the works published on the life and the poetic creativity of Mahtumkulu are investigated and reviewed. Information about the life and works of the poet is added to the investigation. As the president of Turkmenistan Gurbanguli Berdimuhamedov, states Firakî's world of poetry, which has developed over the millennium, became an exemplary philosophy for Turkmen and the voice of their hearts, and the strength of the Turkmen soul.

* Bu makale Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü'nün Türkmenistan Büyükelçiliği ve TÜRKSOY'la ortak olarak düzenlediği *Büyük Türkmen Düşünürü Mahtumkulu Firakî Günleri* (21 Mayıs 2012) adlı bilimsel toplantıda tebliğ olarak sunulmuştur.

KEY WORDS

Mahtumkulu Firaki, Turkmen literature, poetic creativity, Turkmen philosophy.

Türkmen edebiyatını bilimsel yönden araştırma ilmi çerçevesinde, şu ana kadar Mahtumkulu'nun hayatına ve şiirsel yaratıcılığına ait birçok çalışmalar yapılmıştır. Şairin hayatı ve eserleri hakkındaki bilgiler daha 19. yüzyılın ortalarında Avrupa ülkelerine ulaşmaya başlamıştır. Biz burada Rus sefaretinde görev yapan Polonyalı yazar A. Chodzko-Boreyko'nun Londra'da 1842 yılında yayınlattığı çalışmasını göz önünde tutuyoruz.¹ Daha sonra İ. N. Berezin, Á.Vambéry, F. Bakulin gibi yazarlar, şair hakkındaki kısa bilgileri okurlara ulaştırdılar.² 19. Yüzyılın ikinci yarısında Mahtumkulu ile ilgili yazılmış olan çalışmalar bu konuda yapılan ilk çalışmalar oldu. Başka bir deyişle bu çalışmalar söz konusu mesele üzerine yapılan araştırmaların başlangıç örnekleridir.

Mahtumkulu'nun bilimsel yönden biyografisini öğrenmek ve onun eserlerini incelemekle ilgili sistematik çalışmalara 20. yüzyılda başlandı. Bu yönde Türkmen edebiyatını öğrenmek işinde büyük katkılarda bulunan Rus bilim adamı, akademik A. N. Samoyloviç'in hizmetinin bir kere daha altının çizilmesi gerekir. O, Mahtumkulu'nun yazdığı şiirlerin fihristini hazırlamanın yanısıra şair hakkındaki bilimsel görüşlerini de dile getirmiştir.³

Mahtumkulu'nun eserlerini öğrenmekte Türkmen bilim adamlarından akademik B. A. Garriyev ve Prof. Dr. M. Köseyev'in önemli hizmetleri bulunmaktadır. Şairin eserleriyle ilgili birçok bilimsel çalışmalar, doçentlik ve profesörlük savunma tezleri yazılmıştır.⁴ Bunlara rağmen şairin şiir dünyası ve bilimsel biyografisiyle ilgili çeşitli

¹ A. Chodzko (1842) *Specimens of the popular poetry of Persia*, London.

² İ. N. Berezin (1862) *Turetskaya Hrestomatiya*. T. 2. Kazan; Á. Vambéry (1865) *Puteşestvoye po Sredney Azii*. S.Petersburg; F. Bakulin (1872) "Pesni u Turkmen i Poet ih Mahtumkulu", *ZVO, İzvestiya Kavkazskogo Otdela Russkogo Geografiçeskogo Obşestva*, C I, № 3, Tiflis.

³ A. Samoyloviç (1909) "Ukazatel K Pesnyam Mahtumkuli". *Zapiski Vostoçnogo Otdeleniya İmperatorskogo-Russkogo Arheologiçeskogo Obşestva (ZVORAO)*, Spb.; Aynı yazar (1910) "Ukazatel K Pesnyam Mahtumkuli". *ZVORAO*. T. XIX, Vıp. IV, Spb.; Aynı yazar (1914) "Tretye Dopolneniye K Ukazatelyu Pesen Mahtumkuli". *ZVORAO*, T. XXII, Vıp. 1-2, Spb.; A. Samoyloviç (1928) "Mahtumkuli i Hakim Ata". *Cur. Turkmenovedeniye*, № 12; A. Samoyloviç (1929) *Oçerki İstorii Turkmenkoy Literaturi*. Turkmeniya. C. 1, Aşhabad.

⁴ B.A. Garriyev (1948) *Magtımğuli ve Onun Çeper Dili*, Aşgabat-M., 1948 (doktora tezi); Z.B. Muhamedova (1948) *Yazık Astrabadskey Rukopisi Divana Mahtumkuli (Po Materialam Leningrada)*. Dissertasiya na soiskaniye uçenoy stepeni kand. filologiçeskih nauk. M.; O. İlyasov (1963) «Vagzi-Azat» Devletmameda Azadi. Avtoref. dissert. na soiskaniye uç. step. kand. filol. nauk. Aşgabat; İslami Mamedaman (1966) *Slovar Yazık Dooletmameda Azadi*. Avtoref. dissert. na soiskaniye uç. step. kand. filol. nauk. Aşgabat; A. Kılıçdurdiyev (1967) *Estetiçeskiye Vzglyadı*

görüşler devam etmektedir.

Bu durum, şairin hayat yolu ile ilgili tarihî belgelerin bugünlere kadar ulaşmaması veya ulaşanların da az sayıda olması, onun edebî mirasının da belli bir kısmının bize ulaşmamasıyla ilgilidir ve şairin özellikle doğum ve vefat seneleri, aile hayatı ile ilgili çeşitli görüşlerin ortaya çıkmasına yol açmıştır.

Mahtumkulu'nun biyografisini inceleme meselesi gündeme geldiğinde ilk olarak onun doğum ve ölüm seneleri olarak 1733-1782 yılları belirlenmiştir. Bu senelerin şairin biyografisi ile alakalandırılması Macar bilim adamı Á. Vambéry'nin *Orta Asya'ya Seyahat* adlı kitabından kaynaklanmaktadır. Á. Vambéry, kitabında şöyle yazar: "O, Türkmenlerin Göklen tayfasındandır ve bundan seksen sene önce yaşamıştır"(1865: 159). Bilindiği gibi, Á. Vambéry, Orta Asya'ya 1863 yılında gelir. Aynı sene içinde de, Gızıl Ahun'dan şair hakkındaki bilgileri alır. İşte, bu bilgilerden yola çıkılarak da Mahtumkulu, 1783 yılında vefat etmiştir sonucuna varılır. Á. Vambéry, Mahtumkulu'nun kaç yaşında vefat ettiğine, daha doğrusu, şairin doğumuyla ilgili hiçbir bilgiye yer vermemiştir. Buna rağmen Mahtumkulu'nun doğum yılı olarak 1733 yılının kabul edilmesi de yine Gızıl Ahun'un yukarıda verdiği bilgiye dayanır. Bu konuda Türkmen edebiyatı araştırmacılarından biri olan Ahundov Gürgenli 1939 yılında şöyle yazar: "19. Yüzyıl Avrupa bilim adamlarından Vambéry'nin kaydettiğine göre, Mahtumkulu, 1783 yılında vefat etmiş ise de, daha sonraları şairin kendi akrabalarından topladığımız bilgilere göre, Mahtumkulu, 1195 Hicri, yani 1780 yılında 49 yaşında vefat etmiştir" (Gürgenli 1939). A. Gürgenli, 1940 senesinde Mahtumkulu şiirlerini kitap hâlinde yayımlatarak, buna yazdığı önsözünde de bu görüşünü tekrarlamıştır: "Mahtumkulu, 1731 yılında doğar ve 1780 senesinde de vefat eder"(1940:6).

Mahtumkuli i Sovremenmost. Avtoref. Dissert. na soiskaniye uç. step. kand. filiol. nauk. Aşgabat; H. Abdullayev (1968) *Mahtumkuli i Uzbekskaya Literatura / K Voprosu Vzaimosvyazi i Vzaimodeystviya Uzbekskoy i Turkmenskoy Literaturı.* Avtoref. dissert. na soiskaniye uç. step. kand. filiol. nauk. Aşgabat; M. Çarıyev (1979) *Mahtumkuli i Narodnoye Tvorçestvo.* Avtoref. dissert. na soiskaniye uç. step. kand. filiol. nauk. Aşgabat; Ş. Seyidov (1984) *Affikslnoye Obrazovaniye İmen v Yazıke Proizvedeniy Mahtumkuli.* Avtoref. dissert. na soiskaniye uç. step. kand. filiol. nauk. Aşgabat; A. Bekmuradov (1990) *Poetiçeskoye Masterstvo Mahtumkuli Frağı.* Avtoref. dissert. na soiskaniye uç. step. doktora filiol. nauk. Aşgabat; A. Şıhnepesov (1994) *Magtımğulının Çeper Pikirlenmesinin Struktura Ayratınlığı.* Dil-edebiyat ılım. kand. diyen alımlık derec. almak için yazılan diss.avtoreferatı. Aşgabat; O. İşanguliyeva (1995) *Türkmen prozasında Magtımğulının Obrası.* Dil-edebiyat ılım. kand. diyen alımlık derecesini almak için yazılan diss. avtoreferatı. Aşgabat; M. Annamuhamedov (1995) *Magtımğulının Dörediciliginde Mistiki Poeziyanın İdeya-Çeperçilik Däpleri.* Dil-edebiyat ılım. doktora diyen alımlık derecesini almak için yazılan diss. avtoreferatı. Aşgabat; A. Aşırov (1995) *Magtımğulının Golyazmaları: İlmü-Tekstologik Barlaglar.* Dil-edebiyat ılımlarının doktora diyen alımlık derecesini almak için yazılan diss. avtoreferatı. Aşgabat.

Söz konusu kitap baskısının hemen ardından, 1941 yılında Ruhî Aliyev ile Gürgenli Ahundov tarafından şairin şiirlerinin üçüncü baskısı yayımlanır. Mahtumkulu kitabının bu baskısına önsöz yazan R. Aliyev: “Mahtumkulu Firakî 1733 yılında Etrek’te, Gincay denilen yerde Aktepe isimindeki meşhur bir tepenin yanında dünyaya gelmiştir” (1941:14) diyerek, şairin doğum tarihini A. Gürgenli’den farklı olarak 1731’den 1733’e çıkarır. R. Aliyev, şairin ölüm yılı hakkında da A. Gürgenli’den farklı görüş ileri sürmektedir. Bununla ilgili olarak şöyle yazar: “Mahtumkulu, aşağı-yukarı 50 yıl kadar yaşayıp, 1782’de vefat etmiştir”(Aliyev, 1941:19).

Mahtumkuluşinas B. A. Garnyev “Türkmen Edebiyatı Bizim Gururumuzdur” başlıklı makalesinde: “Mahtumkulu 1733 yılında Etrek çayının kıyısında dünyaya gelmiş ve yine orada 1782 senesinde vefat etmiştir”(1945: 38) diyerek R. Aliyev’in Mahtumkulu’nun hayatıyla ilgili verdiği tarihleri vermektedir. Görüldüğü gibi, bu meselede Mahtumkuluşinas B. Garnyev, şairin vefat ettiği yıl olarak Á. Vambéry’nin yazısını kaynak olarak kullanıyorsa da, şairin doğum tarihi konusunda R. Aliyev’in fikrini desteklemektedir. Böylece, 1940’lı yıllarda ve bundan sonra yazılmış olan çalışmalarda, derslerde, okul kitaplarında genelde bu seneler alınmıştır. Ama zamanla Mahtumkuluşinaslardan bazıları bu seneler hakkında tereddüt etmeye başlarlar. Çünkü şairin şiirleri enine boyuna incelediğinde, şair hakkındaki halk bilgileri pratik açıdan yanyana getirildiğinde Mahtumkulu 1733’ten biraz erken doğmuş, 1782’den ise daha geç tarihte vefat etmiş olduğu görüşü akla gelir.

Mahtumkulu’nun doğum ve ölüm seneleri hakkında varılan sonuçlardan ilk olarak tereddüt duyan akademik B.A. Garnyev’dir. O, “Mahtumkulu’nun Biyografisi” başlıklı makalesinde şöyle yazar:

“Mahtumkulu’nun hangi yıl doğduğu veya hangi yıl vefat ettiği net olarak belli değildir, çünkü bu konuya dair tarihsel belge kalmamıştır” (1950:3-8).

Daha sonra ünlü edebiyatçı âlim R. Recebov “Mahtumkulu'nun Doğum Senesini Belirlemek Üzerine” başlıklı makalesinde (1960:189-192), Prof. Dr. M. Köseyev ise “Edebiyat barada söhbet”(1972) isimli kitabında bu konuyu ele almışlar ve “şair 1733 senesinden erken doğmuştur” görüşünü ileri sürmüşlerdir.

Bilim adamlarının bu görüşlerinin sağlam bir temeli vardır. Örneğin Mahtumkulu, “Çovdur Han İçin” adlı şiirinde Çovdur Han’ın “Ahmet padişah’tan haber almaya” gittiğini yazar. Ahmet Padişah ise Meşhet’e son defa 1769-70’li yıllarda gelir. 1772 yılında ise Hakkın rahmetine kavuşur. Eğer Mahtumkulu, 1733 yılında doğmuştu desek, o zaman kendisinin 1770 senesinde 36-37 yaşında olması gerekir. Ahmet Padişah’tan haber almaya giden Çovdur Hanın kaderi kötü olmuştur. Mahtumkulu onun ölümüyle ilgili yazdığı şiirin sonunda şu satırlara yer vermiştir:

-Mahtumkulu, uçtu o kartal kuşum,
Arkadaşım, aziz sırdaş, kardeşim,
Mana saçabilmez ağaran başım,
Duman onu kuşatmıştır, Çovdur Han.

Eğer “Çovdur Han” başlıklı şiiri şair saçlarının ağardığı zaman, daha doğrusu yaşlanmaya başladığında yazmış ise, o zaman bu şiir, şair orta yaşı geçtikten sonra aşağı yukarı 45 yaş civarlarında yazılmış olmalı. Çünkü “**Mana saçabilmez ağaran başım**” satırı buna şahitlik etmektedir. Bu ve buna benzer bazı deliller, Mahtumkulu, tahminî 1724 yılında doğduğu görüşünün ileri sürülmesine zemin oluşturuyor.

Mahtumkulu kendi şiirlerinde yaşı hakkında bazı bilgiler de vermiştir. Şairin “Ustada Belli” isimli şiirinde:

*Haram vurup, kanlar döktün ellikte,
Gel ne iş bitirdin, seksen yıllıkta?*

diyerek kendinin 80 yaşına ulaştığını yazar. Şairin şiirlerinde onun 80 yaşından sonraki hayatıyla ilgili bilgiye rastlanmamaktadır. Şairin dönemdaşı şair Zunubî ile atıştığı şiiri ise şu satırlarla biter:

*Resul-Gündür, şimdi hesap tutalı,
Bin iki yüz on bir yıldır batalı,
Ecel köprü, gel diyara yeteli,
Zunubî der, bizden cevap şöyledir.*

Görüldüğü gibi, Mahtumkulu'nun: “Muhammet Peygamber Hakkın rahmetine kavuşalı kaç yıl olmuştur?” sorusuna Zunubî, “Muhammet Peygamber Hakkın rahmetine kavuşalı 1211 yıl olmuştur” yanıtını verir. Muhammet Peygamber ise 632 Miladi yılında vefat etmiştir. Böylece 632 Miladi yılına 1211 Hicri senesini eklediğimizde sonuçta Miladi 1806 yılına denk gelir. Bundan yola çıkarak Mahtumkulu'nun 1806 yıllarında hayatta olduğunu söyleyebiliriz. Ama biz başka meseleyi de unutmayalım. Atışma karakteri olan şiirler genelde iki durumda ortaya çıkmaktadır.

Birincisi, her hangi bir şair diğer şairin eğitim seviyesini yoklamak amacıyla ona çeşitli sorulardan oluşan şiirini gönderir. Bu şiiri alan şair ise, kendine gönderilmiş olan sorulara yanıt verir. Buna örnek olarak Mahtumkulu'nun Durdu Şair'e gönderdiği “Yaşı Ne İledir”, “Od Nedir?”; Orazmenli Şair'e gönderdiği “Farkı Kimdedir?” gibi şiirleri göstermek mümkündür. Bu örneklerin her birinde çeşitli soruları içeren satırlar yer almaktadır.

İkincisi, her hangi bir şaire hitap etmeden genel olarak çeşitli sorulardan oluşan şiir yazar. Buna Mahtumkulu'nun “Utup Durmuştur”, “Rû-yi Sıyah Cihandan”, “Evcden Evce Gitmiştir”, “Üçü Evlattan”, “Keffaret Etti” ve “Tumar Gördüm” adlı

şairleri örnek verilebilir. Bu durumda isteyen her bir şair verilmiş olan sorulara yanıt yazabilmektedir. Hatta böyle şairlerdeki soruların yanıtını şairin kendinden sonraki bir dönemde yaşamış olan şairlerin yazması da söz konusudur. Böylece, çeşitli bilgileri değerlendirdikten sonra Mahtumkulu'nun tahminî 1807 yılında vefat ettiğini söylemek mümkündür.

Mahtumkulu'nun babası klasik Türkmen şairi Devletmehmet Azadî'dir. O, Azadî edebî tahallüsü ile eserler yazmıştır. Şairin annesinin adına Orazgül demişlerdir. Mahtumkulu, kalabalık bir ailede yetişir. Onun birkaç kardeşi ve ablası olmuştur. Mahtumkulu, başlangıç eğitimi babasından alır. Bunu şair şu satırlarıyla ifade etmiştir:

*Dua kılsam cebr-i- cefa ekserdir,
İlm öğreten ustaz, Kiblem – pederdir.*

Şairin son dönemlerde bulunarak okurlara sunulmuş olan “Hudâ Değil mi?” başlıklı şiirinde ise Mahtumkulu, kendi piri, yani ilim üstadı olarak yine bir kişinin adını – Beğdurdu İşan'ı anmaktadır.

*Tamuda sen, ta güzlerden geçene kadar,
Pirimiz Beğdurdu İşan değil midir?*

Belki de, Beğdurdu İşan, Mahtumkulu'nun Şirgazi medresesinde okuduğu dönemlerde ders vermiştir. Şair Şirgazi medresesinde 3 yıl eğitim görmüştür. Mahtumkulu'nun Buhara'daki Gögeltaş medresesinde okuduğuna dair de bilgi bulunmaktadır. Bu bilgiyi şairin:

*Bir gece yatmıştım erken sabahta,
Bahâüddîn adlı divane geldi...*

gibi satırları da ispat etmektedir. Mahtumkulu, kendi zamanında Şeyh Muhammed Bahâüddîn Nakşibend'e saygı duymuştur. Hatta şair, ilham kaynaklarından biri olarak Nakşibend'i göstermiştir:

*Bir gece yatıyordum şah Nakşibendi,
Keremi coş eyleyip, bir nan getirdi.*

Mahtumkulu, tasavvufun Nakşibendîlik yolunu takip eder. Tasavvufun bu yolu vatanı sevme, bağımsızlık, özgürlük gibi konularda mücadele etmeyi öngörmüştür. Mahtumkulu'nun coşkulu vatançılığının gelişmesinde tasavvufun bu yolunun da belli bir ölçüde etkisi olmuştur. Mahtumkulu kendi dönemine göre yeterli olan eğitimi almıştır ve Doğu edebiyatını eksiksiz öğrenmiştir. Şair, “San Olsam” başlıklı şiirinde Abu Sait, Ömer Hayyam, Firdevsî, Nizamî, Hafız, Nevayî, Celaleddin Rumî-Mevlana Hazretleri gibi ünlü şairleri büyük bir saygıyla anmaktadır.

Mahtumkulu'nun özel hayatına gelecek olursak, gençken bir kıza gönül vermiştir. O, bu durum hakkında “Kana Geldim” başlıklı şiirinde şöyle yazar:

*On yediye gelince, aşk sevdasını götürdüm,
Aşkın sevdası ile sürüp, meydana geldim.*

Gönül verdiği kız ile evlenmek şaire müyesser etmişse de, bu mutlu yuva uzun süre devam etmemiştir:

*On yediden geçen son, şöhret evine girdim,
Aldım bir nazenini, zevk ile sefa sürdüm,
Bu gonca-yı gülzarm elvan gülünü derdim,
Yirmiye yettiğimde, felek cebrini gördüm,
Felek aldı yarımı, ecel gamhaneye geldim.*

Anlaşılabacağı gibi, şair henüz 20 yaşındayken ağır ecel gamhanesine düşmüş, başka bir deyişle söz konusu yaşta ilk eşinden ayrılmıştır. Mahtumkulu'nun kendi ilk eşine kavuştuğunu şairin:

*Mahbûb ile seviştin,
Sarmaş dolaşa yettin*

şeklindeki satırları da ispatlıyor. Şairin ilk sevgilisinden ayrıldığını onur: “*Bilge olamaz keskin hûşum, ilk eşinden ayrılıp*” dediği satırları da şahitlik etmektedir. Bundan sonra şairin “*ciğerini delik deşik eden*” dulluk dönemi başlar.

*Dertli dilber, dilleşer sen, gel beri,
Dulluktur benim de ciğerimi dilen.*

Zaman geçer, yaralar sarılır, geç gönülde yaşam duyguları uyanıp başlar. Bu durumlarda da ona Menli rast gelir. Şair “*Senin gibi yardır, benim aradığım*” deyip Menli'nin ilk eşine benzer olduğunu hatırlatır. İlk eşinden ayrılan şair ateşli heyecanla Menli'yi sever. Fakat onlar evlenememişlerdir.

Şairin “*Bir nâkese bahşiş etmiş, felek Menli yarımı*” dediği üzüntülü satır bu durumla ilgili onlarca şiire konu olmuştur. Hedefine ulaşmamış arzu, kalpleri paralayıcı satırlara sinmiştir.

Bilge şairin izinde hiç bir nesil kalmamıştır. Şair, kendi şiirlerinde yavrularından ayrıldığını büyük bir üzüntüyle dile getirir. Şairin şiirlerinin şahitlik etmesine göre, O ağır sıkıntılarla karşılaşmıştır. Hatta belli bir süre o zindanda bile yatmıştır:

*Mahtumkulu, kolu bağlı perişan,
Acep dastanımdan koymadı nişan,
Zindanda oturdu pirllerimiz, işan,
İpimi keroandan yoldu, neyleyim?*

Mahtumkulu, kendi eserlerini genelde şahsi ismi ile yazmıştır. Ayrıca şair, Firakî (Piragı), Kul Mahtum (Gul Magtum), Mahtumî (Magtımı) gibi edebi mahlasları da kullanmıştır.

Günümüze şairin 700'den fazla şiiri ve 10'a yakın küçük çaplı poeması (şiirsel hikâyeleri) ulaşmıştır. Bunların % 80'ine elyazmalarda rastlamaktayız, kalan kısmı halkın dilinden derlenmiştir. Bize göre “*dili hareket edince söylemeden*” duramayan, döneminden ve dünyadan itirazı olan, kalbi arzusuyla dolu, derdini şiirleriyle gideren ve hiçbir zaman ruhsal sıkıntıya uğramayan, kalbi-nabızı el-ulusunun meselesiyle atan şairin edebî mirası yukarıda gösterilen rakamlardan daha da fazla olmalıdır.

Bu durumu şairin edebî mirasıyla ilgili verilmiş olan halk bilgileri hesaba alınmasa bile onun:

*Gafillikte düşman aldı dışımızı,
Dağıttı her yana arkadaşımızı,
Beş yılda bir kitap eden işimizi,
Kızılbaşlar alıp viran eyledi –*

veya:

*Yazan kitaplarını sele aldırıp,
Gözlerim izinde gıryan eyledi*

şeklinde yazdığı satırları da ispat etmektedir.

Bütün ömrünü kendi halkına hizmet yaparak geçiren Mahtumkulu'nun yaratıcılık alemi ve edebî mirası zengin ve çok taraflıdır. 18. yüzyıl Türkmen yaşamı, dönemin tarihi ve siyasî olayları, Türkmen toprağına olan sınırsız sevgi, kendini yetiştiren halka sıcak saygı, dönemin sosyal meseleleri, doğa güzelliğı, ahlak temizliğı, sevgi saflığı vb. konuların tümü şairin eserlerinde yer bulmuştur.

Mahtumkulu, sadece Türkmen edebiyatında değil, aksine Türk dilli edebiyatı tarihinde de büyük dönüşüm yaratan şairdir. Akademik V.V. Bartold “... Bütün Türk halkının içinde sadece Türkmenler, millî şairlerine, Mahtumkulu'na sahiptirler” (1968:1187) dediğı zaman belki de bu dönüşümü göz önünde bulundurmıştır.

Mahtumkulu'ya kadar olan Türk dilli edebiyatta, bu bağlamda Türkmen edebiyatında da, edebiyat genel olarak halkın gerçek hayatını, yaşamını açıkça ifade edip göstermemiştir. Başka bir deyişle Mahtumkulu'ya kadar Türk dilli edebiyatta büyük çaplı, geniş anlatımlı eserler genel olarak mecazi süjeler, rivayetler, kahramanlık hikâyeleri örneğinde yazılmıştır. Biz burada “Yusuf ile Züleyha”, “Leyla ile Mecnun”, “Sağdı-Vakkas”, “Zeynelarap”, “Hüsrev ile Şirin”, “Ferhat ile Şirin” vb. süjelerde yazılan eserleri göz önünde tutuyoruz.

Doğru, Mahtumkulu'dan önceki dönem edebiyatında ayrı ayrı sultanlar, padişahlar ve hanların askerî hareketlerini gösteren geniş çaplı eserler, onları vasflandıran kasideler bulunmaktadır. Ama bunlar genel halkın hayatını açık şekilde ifade etmemektedir. Küçük çaplı şiirsel eserler açısından ele alındığında ise bazı şairlerin sultanlar, şahlar ve hanları vasflandırıp yazdığı kasideler çoktur. Doğrusu, bu

duruma padişah köşkünde görev yapan şairlerin çoğunun eserlerinde karşılaşmaktayız. Bu tür eserlerin içeriği genelde birbiriyle benzerdir. İçerik açısından bakıldığında bu eserlerin temelinde şahsi menfaat veya kendilerine kazanç sağlamak yatmaktadır. Mahtumkulu'nun yaratıcılığında da bağımsız Afgan devletini kuran *Ahmet Şa* (Ahmet Şah) şiiri vardır. Şair bu şiirine şu satırlarla başlar:

*Ya Ahmet Şa yerde yayılıp ünün,
Adm asuman gider Arş-i-ağlaya.*

Acaba coşkulu veya methiye şeklinde yazılmış olan bu şiirin yardımıyla ne tür bir amaç göz önünde bulundurulmuştur? Şair, Orta çağ yüzyıl edebiyatındaki kasideler gibi Ahmet Şah'tan hediye mi istedi yoksa her hangi bir vazife, makam talebinde mi bulundu? Hayır, şairin şiirinin içeriğinde halkın isteği yatmaktadır.

Şair bu şiirinde dini inançları sebepli sürekli saldırılara uğrayan halkın geleceği hakkında düşünüyor. Bu konuda Ahmet Şah'tan desteklemesini bekliyor.

Tarihten bilindiğine göre, Ahmet Şah da kendi zamanında Türkmenlerle yakın ilişki kurmayı, onlarla beraber olmayı istemiştir. O, kendi askerî hareketlerindeki savaşlarda başarılı olan Türkmenlere her zaman güvenmiştir. Böyle bir gerginliğin devam ettiği dönemde de Mahtumkulu'nun Ahmet Şah hakkındaki şiiri ortaya çıkmıştır. Aslında bu şiir, methi değildir. Şiir siyasî konuyu içermektedir. Şiirde 18. yüzyıl Türkmen hayatının siyasî boyutu ele alınmaktadır. Bunu *Arş-i Âlaya* başlıklı şiiri okuyan her bir okur kolayca anlayacaktır. Şairin *Ali Sizindir* isimli şiiri de siyasî ahenkle yoğrulmuştur:

*Sür, Fath serdar oğlu, geldi vakit,
Yine bu devranı – Ali Sizindir.
Eski ağır devlet yeni eder baht,
Büyükük, serdarlık yolu Sizindir.*

Mahtumkulu, Muhammethasan Han'ı da Türkmen halkının düşmanlarının karşısına koyma amacıyla vafeder ve savaş için onu her zaman destekler. Şairin "Arş-i Âlaya" ve "Ali Sizindir" isimli şiirlerinde Türkmen boylarını birleştirmek, onları birlik ve beraberliğe çağırarak, bağımsız Türkmen devletini kurmak hakkındaki görüşleri yoktur. Aynı dönemlerde yazılmış olan bu şiirlerde şair halkın sulhçu olmasını arzu etmiştir, fakat bu arzuya ulaşmanın yolunu siyasî açıdan doğru olarak belirtmemiştir. Ahmet Şah, Muhammethasan Han ve diğerlerinden beklentisi olmadığından Mahtumkulu, "halkın sulhçu ve barışsever olmasında temel taşın boylar arasındaki birlik beraberlikte olduğunu" düşünür ve kendi şiirlerinde bu görüşü ileri sürmeye başlar.

Şairin yaşadığı dönemde bir tayfanın değil, bunun bir küçük kısmı olan tirenin temsilcileri bile kendi aralarında anlaşamamışlardır. Mahtumkulu'nun sözleriyle ifade edersek, bu dönemi "herkesin kendine sultan" olduğu dönem olarak nitelendirebiliriz.

Bu durumda şair öncelikle aynı tayfa ve akrabadan olanları birleştirmenin önemli olduğunu farkına varır. Bu amacın sonucunda şairin “Göklen” isimli şiiri ortaya çıkar. Şairin bu şiiri, aynı tayfadan olanları ayaklandırma için ve onları savaşa çağırma için manevi destek, güç veriyor, onların gönüllerini alıyor:

*Çöle çıkar olsa benzer,
Geyiğe, kulana Göklen.
Tasip edip, savaş etse,
Döner aç aslana Göklen.*

Zamanın geçmesiyle birlikte şair bir başka gerçeğin farkına varır. Sadece aynı tayfadan olan akrabalar ile birlik-beraberlik içinde olmak düşmandan korunma için yetersizdir. Böylece komşu olarak yaşayan Türkmen tayfalarını birleştirme meselesini gündeme getirir şair. O, ayrıca Türkmen tayfalarının birleşmiş, büyük güç olarak birlik ve beraberlik içinde düşmana karşı hareket ettikleri zaman zafer kazanacağını vurgular kendi satırlarında:

*Göklen, Yomut tasip edip özünden,
Çekti ordu, önü ve arı bilinmez.
Sığımdan çıktı Deşt-i Dahan düzünden,
Yürediği yolu, konduğu yurdu bilinmez.*

Dış düşmanları geri çevirmekte sadece Yomut ve Göklen tayfalarının birlik ve beraberliği yeterli olmamıştır. İşte, bu durumda şair bütün Türkmen boylarının birleşmesinin gerektiğine akıl yetirir ve bütün Türkmen boylarını birlik beraberliğe çağırır.

Bu durum şairin “Döker Olduk Yaşımız” isimli şiirinden de anlaşılmaktadır. Türkmen edebiyatı tarihinde Mahtumkulu ilk olarak Türkmen halkını birleştirmek, devlet kurmak meselesini bütün detaylarıyla ortaya koymuştur:

*Türkmenler bağlasa bir yere beli,
Kurudur Gulzumu, derya-yı Nili,
Teke, Yomut, Göklen, Yazır, Alili
Bir devlete kulluk etsek beşimiz.*

Şair dönemin siyasi olaylarının kazanında kaynarak, “bütün Türkmen boyları birleşmeli ve bağımsız bir devlet kurmalı” şeklindeki tarihsel sonuca varır. Şairin Türkmen boylarını birleştirmek, bağımsız devlet kurmak hakkındaki görüşü “Türkmenin” ve “Türkmen Binası” başlıklı şiirlerinde toplanmıştır.

*Teke, Yomut, Yazır, Göklen, Ahal eli bir olup,
Kılsa bir yere yürüyüş, açılar gül lalesi.*

Mahtumkulu Türkmen boylarını birlik-beraberlik ve bölünmezliğe çağırdığı

zaman, yavuz düşmana birleşmiş bir güç olarak karşı durmayı tavsiye ettiğinde bazı tarihî şahısları methetmiştir. Fakat bu metih Orta çağ Türkmen edebiyatında yer alan kasidelerden tamamen farklıdır.

Mahtumkulu her hangi bir hanı veya Afgan padişahu Ahmet Şah'ı methettiği zaman, ilk önce kendi halkının yararını düşünmektedir. Daha doğrusu, şair onları Türkmen halkının düşmanlarına karşı savaşa davet etmektedir. Bunun gibi durumu Mahtumkulu'nun Çovdur Han, Devletali gibi Türkmen hanlarının ölümüyle ilgili yazdığı ağıtlarda görüyoruz. Her ikisi de, (Çovdur Han ile Devletali) halkı dış düşmanlardan korumak için yapılan savaşlarda şehit düşen kahramanlardır. Bu nedenle Mahtumkulu kalbini parçalayarak halk kahramanlarının ölümüne ağlıyor:

*Çovdur Han, görecim, gönül direğim,
Sen vefat olup sen zarlar içinde,
Göklen'de pehlivanım, ile gereğim,
Halkı koyup gittin narlar içinde.*

Mahtumkulu'nun eserlerini kendinden bir önceki Türkmen veya Türk dilli edebiyattan farklı gösteren durum, onun şiirlerinde yerini bulan tarihselliktir. Şair kendi döneminin kesin olaylarını net bir şekilde şiirlerinde ele alır, halkın üzüntüsüne ağıt ile sevincine ise methi ile katılmaktadır. Başka bir deyişle biz Mahtumkulu'dan önceki dönemin Türk dilli edebiyatında, şairin:

*Mahtumkulu, bu kıyamet,
Koydu başıma çok afet,
Türkmen elim, ey ademzat,
Azat sel, güzer ararım*

satırları örneğindeki gibi yazılmış şiire belki de rastlamayız. Bu satırlarda kâmil şahsın sesi duyulmaktadır. Mahtumkulu, edebiyatı halkın hayatı ile sınıksı bir şekilde bağladı. Şairin şiirlerinde 18. yüzyıl Türkmen yaşamının ana hatları bütün detaylarıyla sanatsal bir şekilde ele alınmıştır. Biz şairin şiirlerinde 18. yüzyılın siyasî, tarihî olaylarına, Türkmen halkının örf âdetleri ve gelenek göreneklerine, Türkmen kızları ve gelinlerinin edalı ve edepli hareketlerine, kısacası Türkmen halkına özgü olan millî karakterlere rastlayabiliyoruz. Şairin, eserlerinde bunların ele alış tarzı da farklıdır.

Mahtumkulu'nun eserlerinde işlek bir şekilde ele alınmış konulardan biri de vatan, onun huzuru, rahatlığı, halkın bütünlüğü, birlik ve beraberliği, huzurlu bir yaşam için ilk şart olan devlet kurma konusudur. Aslında Mahtumkulu bu konuları birbirinden kopuk, ayrı ayrı değil, aksine birbiriyle sınıksı bağlı, biri öbürünün üzerini dolduran bir bölünmez bütün mesele olarak ele almaktadır. "Derdim vardır diyarımdan, devrimden" diye haykıran şair kendi derdini, kalbindeki üzüntüsünü şöyle açıklar:

*Can şehrine düştü talan, geldi leşker tuğ ile,
Bilemem, o çözecek mi, bu vatan kaderini?*

Mahtumkulu'nun Türkmen edebiyatına getirdiği yeniliklerden biri de Türkmen kızını özel ismi ile ortaya çıkarmasıdır, aynı zamanda da 18. yüzyıl Türkmen kızlarına özgü olan utanış, çekiniş ve hoşgörü özellikleriyle, ayrıca doğal güzelliği ve demiri çekme özelliği olan muktanış gibi çekiciliği, albenisi ile görenleri hayrete düşüren Türkmen kızının portresini şiirsel yöntemle tam olarak tasvirlemesidir. Böylece Türk dilli edebiyata sevgi kutsallığını katmıştır. Dıştan bakıldığında pohpohlanmış gibi görünen bu cümlenin gerçek olduğuna Mahtumkulu'nun Menli'ye olan sevgisini onun şiirlerinin yardımıyla duyabilen her bir okur kolaylıkla anlayacaktır.

Türk dilli edebiyatın bağında açılmış olan gül ve onun dalında öten bülbül, artık Mahtumkulu'nun eserlerinde yaşam gerçeğiyle birleşmiştir. Bir başka deyişle Mahtumkulu'nun eserlerinde artık sanatsal gerçek ile hayatî gerçeğin örtüştüğünü tam olarak görmek mümkündür. Demek, şairin şiirlerinde her hangi bir sıradan olan gül veya onun dalında öten bülbül değil, artık özel ad, özel millet, özel tayfa, özel kişi olarak görülmektedir:

*İlleri var denli-denli,
Soğuk sulu ter ölenli,
Eli - Göklen, adı Menli,
Nazlı dildardan ayrıldım.*

Okurlar burada Doğu edebiyatında tekrarlanarak yıpratılmış olan Züleyha, Leyla, Şirin ve diğerlerinin yerine henüz edebiyatta ele alınmamış, işlenmemiş, kesin bir dönemde ve kesin bir yerde yaşayan yeni bir edebî kahraman ile karşılaşılıyor. Gerçeği söylemek gerekirse Menli, bir edebî kahraman da değildir. O, belli bir şahıs – Mahtumkulu'nun gönül verdiği maşuğu. Mahtumkulu da kendi sevgisiyle ilgili meselede Yusuf, Mecnun veya Hüsrev değildir, onlara benzemez. Buna hep beraber bakalım:

*Derdim vardır Mecnun'dan altmış kat kat ziyade,
Kuwwetim var kırk yıllık, ders verecek kadar Ferhat'a.*

Sonuçta bunun gibi tutku veya ateşli sevgi olmasaydı, o zaman "altmışa azm vuran" (altmış yaşına yaklaşan) Mahtumkulu:

*Menli Hanım aşk sevdasını unuttum,
Rahîm eden olmadı bahtım karadır -*

diye kalbini parçalamazdı. Türkmen edebiyatı tarihinde sadece Türkmen veya Türk dilli edebiyatın tarihinde değil, aksine Doğu edebiyatı ve dünya edebiyatının parlak yıldızlarından biri olan ve kendi şiirlerinde:

*Arap nuktı dökülmüştür dilinden,
Seni kimdir diyen kim, Türkmen sen*

dediği Nesimî'nin eserlerinde de, ortaya çıkışını ve eserlerinin Türkmenler olmadan göz önüne getirmek imkânsız olan ve kendi şiirlerinde:

*Nevayî Türklerin terki tutsa, ayp kılman kim,
Ona bir Türkmen mahvoş gamı mühkem dolaşmıştır -*

diyerek, herhangi bir Türkmen kızını methetmiş veya kendi şiirlerinde Türkmen toprağını, Merv'i gönülden sevmiş olan Nevayî'nin eserlerinde de, ortaya çıkışı eski Türkmen tayfalarından biri olan Bayatlardan olan Muhammet Fuzulî Bayatî'nin eserlerinde de biz kesin Türkmen güzelinin resmini göremiyoruz. Şimdi de Mahtumkulu'ya bakalım:

*Perde tartıp yüzlerine,
Rayış verip sözlerine,
Mahtumkulu gözlerime,
Tek bir Menli Han görünüür.*

Örneklerden de görüldüğü gibi 18. yüzyıl Türkmen edebiyatında belirli bir maşuğun portresi edebiyata girdi. Tasavvufi edebiyatta aşk, sevgi Allah ile ilişkilidir. Hatta "Leyla ile Mecnun", "Yusuf ile Züleyha" gibi geniş çaplı destanlarda hareket eden kahramanların aşkını da bu çerçevede değerlendirmek mümkündür. Fakat Mahtumkulu bu çerçevenin dışına çıkıyor. Böyle denildiğinde Mahtumkulu, Türkmen tasavvufi edebiyatının klâsik çığırından yürümemiştir anlamına gelmez. O, birçok şiirinde özellikle, "Kimsin Sen", "Bu Derdi", "Aşk Olmuşam" gibi şiirlerinde tasavvuf edebiyatının vuslata kavuşmuş olan geleneklerine uygun hareket etmiştir. Fakat o bir şair olarak tasavvuf edebiyatının sınırlı olan bazı kalıplarından çıkar ve edebiyatı gerçekçileştirir.

Mahtumkulu'nun eserlerinde hayattaki eşitsizlik, adaletsizlik ile ilgili yazılmış olan şiirlerin onarcasına rastlamaktayız. Şair bu konudaki şiirlerinde bir taraftan halkın lehine oluyor, diğer yandan da ezilen ve üzüntü çeken insanların ağıtına katılarak onlara eşlik ediyor:

*Gömüldü deryalar, yıkıldı dağlar,
Yetimler göz yaşı döke başladı.
Orramsı⁵ olan haramhor beğler,
Yurdu bir yanından yıka başladı.*

Biz Mahtumkulu'nun Çovdur Han, Devletali gibi Türkmen hanlarının ölümüne

⁵ Orramsı: Hayat kadını.

ithaf olunan ağıtları, Ahmet şah ve Muhammethasan Han hakkındaki methileri yazdığını ve bunların ortaya çıkmasının nedenlerini makalemizin başında belirtmiştik. Bunun yanısıra şair halkına cebir ve sitem eden hanların da “yüzünü sıvazlamamıştır”:

*Azmıştır Göklen hanları,
Çok görür bize halları,
Koymadan sürdü malları,
Göz dikip durmalı oldu.*

şair meşhur “Fetdah” şiirinde zalim şahın halka yaptığı eziyet ve zulmü için feryat ederek yüksek sesle haykırır:

*Sen, Türkmenin el-ulusunu soldurdun,
Kanlar dökerek, güzel yurdumu doldurdun.*

Elbette şair bu şiiri için kendinin “başının ölümlü ve malının ise talanlı” olacağını kesin olarak bilmektedir. Ama güzel ilini canı-teni ile seven şair, ölümden korkarak, halkı için haykırmadan durabilir mi? Elbette duramaz! şayet o böyle şiirleri yazmamış olsaydı o zaman O, Türkmen halkının milli gururu “Mahtumkulu” olamazdı.

18. yüzyıl Türkmen edebiyatında büyük dönüşümü gerçekleştiren Fırakı'nın eserleri gelecek nesil şairleri için özel bir okula dönüşmüştür. 19. yüzyıl ve bundan sonraki dönem Türkmen edebiyatı temsilcileri Mahtumkulu'dan, edebiyatı halka yaklaştırmayı, halkın dil zenginliğini kullanabilmeyi öğrenmişlerdir.

şairin eserleri sadece bir konu zenginliği değil, aksine sanatsal üslupları kullanımı, her bir sözcüğün ilham eleğinden elenerek, şaşırtıcı bir tarzda tam yerine oturtmasıyla da dikkati çekmektedir:

*Ciğer yaşımı gönül döker gözünden,
Kaç hem gelse yığlayıp geçer halma.*

Yine:

*Dağlar başını eğdi duman bürendi,
Rüzgar kalkamadan yerde sürüklendi.*

Bu ve buna benzer harikulâde satırlara her bir şiirinde rastlamak mümkündür. Mahtumkulu'nun kendi eserlerinde deyimlere ve Türkmen atasözlerine yeni bir üslup verdiği de gözden kaçmamaktadır:

*Her güzelde bir kusur var, on iki sine yerinde,
Süte yiti nazar salsan, içerisinde kanı vardır.*

“Hunu vardır” başlıklı bu gazelde şair iki tane atasözünü, *Bir kemsiz güzel bolmaz* “Bir kusursuz güzel olmaz” ve *Süyde sine seretsen gan görüner* “Süte dikkat edersen, kan görürsün” ustalıkla satırlarına işlemiştir.

Mahtumkulu'nun sanatsal unsurları kullanımı, şiir yapısını oluşturma özelliği bilge şairin kaleminden çıkan şiirlerin uzun ömürlü olmasını sağlamıştır.

Bilinen ve ünlü bilim adamları tarafından Türkmenlerin yegâne millî şairi olarak değerlendirilen Mahtumkulu'nun eserleri her bir konuda millî düşüncelerle yoğrulmuştur. Mahtumkulu, 18. yüzyıl Türkmen yaşamının ta kendisidir. Şairin eserlerinde bu yaşam hayattaki mutluluğu veya mutsuzluğu, sevinci veya üzüntüyü, zaferi veya kaybıyla kendi yerini bulmuştur.

Şayet Mahtumkulu Türkmen halkının kutsal sayılan erenlerinden biri olan Devletmehmet Azadî'nin (diğer bir adıyla Garrı Molla'nın) oğlu olarak hareket etmiş olsaydı, belki de o:

Mahtumkulu, ben cesurum, aşikâr, ele mertliğim,

Diri gidemez kaşlarımın, dokunan namus-arıma

diyerek o kadar yiğitçesine, şeref, ar-namus için ölüme hazır olduğunu ifade eden satırları yazamazdı.

Eğer Mahtumkulu, 18. yüzyıl Türkmen zihniyeti sınırından aşmamış olsaydı: “*Ya Birivar, katılma, iyi-kötü işime*” diyerek, “İslâm dininin, olup bitenler ve olacaklar yalnızca Allah'ın emriyle, alınyazıları ile başa gelir” denilen bir zamanda Allah'a hitaben böyle sözleri söyleyemezdi. Aslında, Mahtumkulu'nun kendi başı başına bir özellik dünyası. Onu anlamak için şairin manevî dünyasına ta kendisi olup yaklaşılmaya çalışmalıyız. Bu ise o kadar da kolay bir iş değildir. Ama şu da bir gerçektir ki, Mahtumkulu'nun dünyası tıpkı pervaneleri öldürmeyen bir ateşe benzer, bu nedenle onlar Mahtumkulu'nun dışında her zaman pervane gibi dolaşırlar.

Biz Mahtumkulu hakkında konuştuğumuzda, onu genelde sıradan bir şahıs veya sıradan bir şair olarak nitelendiriyoruz. Ama Mahtumkulu'nun sıradan bir şahıs veya sıradan bir şair olmadığı, onun seyrek rastlanılan bir zekâyaya sahip, çok nadir şekilde karşılaşılacak bir dünya olduğunu kabul etmemiz lazım. Aksi halde bu doğal zihni, Türk dilli edebiyatın tamamen değişmesini sağlayan ve onu halkın hayatıyla sınıksız şekilde birleştiren bu büyük şahsın şairlik dehasını anlamamış oluruz.

Ünlü şarkşinas Y. E. Bertels'in “...Onun eserlerini çok dikkatli incelemek lazım, her bir sözcüğünü araştırıp görmek ve bu sözcüklerinin gerçek anlamını araştırmaya gayret etmekle öğrenmek gerek...” şeklindeki ifadesi tümüyle bir gerçektir (1960:103).

Kaynaklar

- VAMBÉRY, Ármin (1865) *Puteşestviye po Sredney Azii*. St. Petersburg, 159s.
- GÜRGENLİ, Ahundov (1939) "Türkmen Klassik Şahırları", *Sovet Edebiyatı*, № 9.
- GÜRGENLİ, Ahundov (1940) *Magtımğulı, Saylanan Goşgular*, Türkmen dövletneşir, Aşgabat.
- ALİYEYEV, R. (1941) *Magtımğulı, Saylanan Eserler*, Aşgabat.
- GARRIYEV, B.A. (1945) "Türkmen Edebiyatı Bizin Guvancımızdır", *Sovet Edebiyatı*. №4-5, 38 s.
- GARRIYEV B. A. (1950) "Magtımğulının Tercimehalı Hakında", *SSSR YA TF Habarları*, №2, 3-8.
- RECEBOV, R. (1960) "Magtımğulının Doglan Yılını Anıklamak Ugrunda", *Magtımğulı (Şahırın Ömrüne ve Dörediciligine Değişli Makalalar Yıgındısı)*, TDN. Aşgabat, 189-192.
- KÖSEYEV, M. (1972) *Edebiyat barada söhbet*, Aşgabat: Türkmenistan.
- BARTOLD, V. V. (1968) *Soçineniya*, Tom 5. Moskva, 1968.
- BERTELS Y. E. (1960) "Sanatsal Yaratıcılık Hakında Mahtumkulu'nun Fikirleri", *Magtımğulı (Şahırın Ömrüne Ve Dörediciligine Değişli Makalalar Yıgındısı)*, TDN, Aşgabat.

Annakurban Aşirov

Prof.Dr., Türkmenistan İlimler Akademisi, Milli Kolyazmalar Enstitüsü Başkanı.
Adres: Milli Kolyazmalar Enstitüsü 744000, Aşgabat ş., Puşkin Köçesi, 13a,
Aşgabat/TÜRKMENİSTAN

Yazı bilgisi:

Alındığı tarih: 21 Mayıs 2012
E-yayın tarihi: 11 Şubat 2013
Çıktı sayfa sayısı: 16
Kaynak sayısı: 10